

Скоморович І. Г.

*доктор економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
e-mail: iryna.skomorovych@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-8574-6770*

Лобозинська С. М.

*доктор економічних наук, професор,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
e-mail: sofya.lobozynska@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0001-5483-6864*

Владичин У. В.

*доктор економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
e-mail: ulyana.vladychyn@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-6916-6688*

АЛЬТЕРНАТИВНІ КОНЦЕПЦІЇ ПОБУДОВИ ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ У ПРАЦЯХ УЧЕНИХ-ЕКОНОМІСТІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Після демонетизації золота у державах із ринковою економікою в основі функціонування грошової системи лежать кредитний характер емісії грошей і монополія на неї в центральних банках. Проте упродовж ХХ століття продовжували з'являтися альтернативні концепції побудови та функціонування грошової системи, автори яких висували свої пропозиції щодо оптимального облаштування грошового господарства у державі. Виокремлення основних напрямів, якими, на думку вчених-економістів, повинно здійснюватися реформування грошової сфери, — мета статті.

Серед найвідоміших економічних шкіл найбільше уваги критиці чинного порядку та необхідності перебудови грошової системи присвятили неокласики. І. Фішер, Л. фон Мізес, М. Ротбард, Ф. фон Гаек, Х. Уерта де Сото не тільки викривали негативні наслідки інфляції, послідовно доводили злочинний характер фідучіарної емісії, виявляли нелогічність існування банківської системи з частковим резервуванням, а й формулювали власні правила облаштування національних і міжнародних грошових систем. В основу їхніх проєктів покладено золоте забезпечення грошей, організація їхнього випуску на ринкових засадах аж до передання емісії у приватні руки та ліквідації центрального банку. У сучасних умовах це відобразилось у появі криптовалют із приватними емітентами, проте без матеріального забезпечення.

Представник кейнсіанства Р. Гаррод пропонував замінити золотий стандарт на товарний. Прихильники теорії вільних грошей (С. Гезель і М. Кеннеді) ініціювали введення плати за володіння грошима, що повинно спонукати якнайшвидше їх витратити на придбання товарів чи кредитування. Вітчизняний учений М. Тимофіїв, що творив на еміграції, розробив проєкт випуску грошових сертифікатів, забезпечених зерном, що зберігається на складах їхніх емітентів, — хліборобських банків, і переконував, що це ті гроші, які ніколи не втратять своєї вартості.

Таким чином, найбільш популярними альтернативними сучасним концепціями побудови грошової системи є повернення до золотого або будь-якого іншого товарного забезпечення грошової одиниці та можливість емісії приватних грошей.

Ключові слова: грошова система, золотий стандарт, часткове резервування, приватні гроші, товарне забезпечення грошей, вільні гроші, криптовалюти.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 14.

Skomorovych I. H.

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
e-mail: iryna.skomorovych@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-8574-6770*

Lobozynska S. M.
Doctor of Economics, Professor,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
e-mail: sofiya.lobozynska@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0001-5483-6864

Vladychyn U. V.
Doctor of Economics, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
e-mail: ulyana.vladychyn@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-6916-6688

ALTERNATIVE CONCEPTS OF MONETARY SYSTEM DEVELOPMENT IN THE PAPERS BY ACADEMIC ECONOMISTS OF THE XXth CENTURY

Abstract. After demonetization of gold in the countries with market economy the credit nature of money emission and monopoly of central banks for it became the basis for monetary systems. However, over the XXth century there kept appearing alternative concepts of monetary system development and functioning, the authors of which expressed their suggestions as to most efficient arrangement of the state's monetary system. The article aims to outline the core directions along which, in the opinion of academic economists, the financial domain should be reformed.

Among the most famous economic schools, neoclassicists have criticized the existing order and the stressed the need for reconstructing the monetary system the most. I. Fisher, L. von Mises, M. Rothbard, F. von Hayek, J. Huerta de Soto have not just revealed negative consequences of inflation, consistently proved the criminal nature of fiduciary emission, disclosed lack of logic in the existence of the fractional-reserve banking, but have also developed their own rules for arranging national and international monetary systems. Their projects were based on the gold security of money, organization of their emission on market principles up till emission transfer to private hands and liquidation of the central bank. In current conditions that has been reflected in the appearance of cryptocurrencies with private issuers, but without any material security.

The representative of Keynesianism R. Harrod suggested replacing the golden standard for the commodity one. The proponents of the theory of free money (S. Gesell and M. Kennedy) initiated introduction of a fee for money possession, which should urge to spend it on commodity acquisition or crediting as quickly as possible. Domestic scientist M. Tymofiyiv, working in emigration, developed the project of issuance of money certificates secured with grain kept at the warehouses of their issuers — Grain-Growing Banks, and was trying to convince everyone that this is the money that will never lose its value.

Thus, the most popular concepts of monetary system development, alternative to modern concepts, are return to the golden, or any other commodity security of monetary units and the possibility of private money emission.

Ключові слова: monetary system, gold standard, fractional reserving, private money, commodity-based money, free money, cryptocurrencies.

JEL Classification A10, E42

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 14.

Скоморович И. Г.
доктор экономических наук, доцент,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина;
e-mail: iryana.skomorovych@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-8574-6770

Лобозинская С. Н.
доктор экономических наук, профессор,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина;
e-mail: sofiya.lobozynska@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0001-5483-6864

Владычин У. В.
доктор экономических наук, доцент,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина;
e-mail: ulyana.vladychyn@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-6916-6688

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ КОНЦЕПЦИИ ПОСТРОЕНИЯ ДЕНЕЖНОЙ СИСТЕМЫ В РАБОТАХ УЧЕНЫХ-ЭКОНОМИСТОВ XX ВЕКА

Аннотация. Проанализированы взгляды ученых-экономистов XX века на принципы функционирования денежной системы, отличающиеся от общепринятых в мировой практике. Рассмотрены предложения представителей неоклассической школы о возврате к золотому стандарту и их критика банковских систем, построенных на частичном резервировании. Проведено сравнение наиболее распространенных концепций внедрения частных денег, их влияние на появление криптовалют. Изучены рекомендации кейнсианцев в сфере формирования денежной системы на товарном (незолотом) обеспечении. Исследованы стремления украинской эмиграции сформулировать теоретические предложения для построения денежной системы независимого государства.

Ключевые слова: денежная система, золотой стандарт, частичное резервирование, частные деньги, товарное обеспечение денег, свободные деньги, криптовалюты.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 14.

Вступ. В історії інституту грошової системи XX століття стало найдинамічнішою епохою. Головні зміни почалися у період Першої світової війни, адже зростання воєнних видатків змусило уряди багатьох країн до надмірної емісії незабезпечених золотом грошей. Після закінчення війни держави намагалися повернутися до довоєнних принципів організації грошової системи, але з європейських країн золотомонетний стандарт залишили лише в Ірландії, Швейцарії, Ліхтенштейні, Швеції та Литві. Інші країни на підставі засад, сформульованих на Генуезькій міжнародній конференції 1922 року, прийняли золотозливковий (Великобританія, Франція) чи золотодевізний (Австрія, Німеччина, Італія та ін.) стандарти. Проте економічні чи політичні катаклізми (зокрема Велика депресія і Друга світова війна) ускладнювали підтримку прив'язки національних валют до металевої основи.

Після цілковитої демонетизації золота у державах з ринковою економікою поступово закріплюються сучасні принципи функціонування грошової системи. Зокрема, встановлюється монополія на первинний випуск грошей центральними банками, утверджується їхня незалежність, превалює кредитний характер грошової емісії тощо.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Попри остаточну відмову від товарного забезпечення та цілковиту централізацію випуску грошей, упродовж XX ст. з'являлися альтернативні концепції побудови і функціонування грошової системи, автори яких висували свої пропозиції щодо оптимального облаштування грошового господарства у державі. До їхнього числа, зокрема, належать Ф. фон Гаек, Р. Гаррод, С. Гезель, М. Кеннеді, Л. фон Мізес, М. Ротбард, Х. Уерта де Сото, І. Фішер, М. Фрідман, а також український науковець М. Тимофійв. Виокремлення основних напрямів, якими, на думку вчених-економістів, повинно здійснюватися реформування грошової сфери, є метою нашої статті.

Результати дослідження. Незважаючи на аргументовану критику золотого стандарту, який К. Поланьї назвав можливою причиною «перетворення національної економіки різних країн в руїни» [1, с. 204], саме повернення до металевого забезпечення грошей є найбільш популярною пропозицією, особливо серед представників неокласичної економічної школи.

З представників американської течії неокласичної політичної економії варто згадати Ірвінга Фішера (1867—1947), який у праці «Купівельна спроможність грошей» (1911) не лише сформулював рівняння обміну та виділив чинники, що впливають на купівельну силу грошей, тобто рівень цін, а й запропонував власний проєкт побудови грошової системи, який мав стати міжнародним. Учений запропонував будь-якій державі, наприклад Австрії, запровадити обмін національної валюти на золоті зливки за встановленим співвідношенням, установивши при цьому курс не до фіксованої ваги золота, а до такої ваги металу, яка б мала фіксовану купівельну силу. Інші держави, які б хотіли приєднатися до такої системи, мали зупинити вільне карбування золотих монет, прив'язати свої валюти до золота через встановлення паритету з Австрією і підтримувати його за допомогою здійснення операцій купівлі-продажу іноземних векселів. Завдяки періодичним змінам цього паритету валют

можна було досягти стабільності купівельної сили грошей. Щороку авторитетне статистичне бюро мало визначати динаміку зміни цін та нову офіційну ціну золота. У разі, наприклад, зростання цін на один відсоток офіційна ціна золота зменшувалася на цю саму величину. Населення б викупувало золото в уряд, що мало привести до зменшення кількості грошей в обігу та відповідного падіння цін. І навпаки, при зростанні офіційної ціни золота уряд мав викупувати його в населення та випускати таким чином гроші в обіг. Найбільшою перевагою такої системи І. Фішер вважав її захищеність від свавілля чиновників та інфляційного законодавства («жодна окрема нація не могла б створити інфляцію грошового обігу без того, щоб не бути вимушеною вийти зі складу міжнародного союзу і тим самим ізолювати себе; припустити ж, що всі цивілізовані нації світу добровільно і одночасно впадуть у безумство інфляційного законодавства, зовсім неприпустимо» [2, с. 346]).

Ще один варіант забезпечення стабільності купівельної сили грошей І. Фішер виклав у праці «Стовідсоткові гроші» (1935). Перш за все, він був обурений тією практикою видачі кредитів, яка вже склалася на той час. А саме, коли банк видавав кредит, кошти потрапляли на депозит до запитання і могли бути використані за допомогою виписування чеків. Коли позичальник повертав кошти банку, рахунок закривали. При цьому реальних готівкових грошей, які лежали б в основі цього рахунку, не було. Таким чином, банк з повітря створював гроші, що могло спричинити стрімке зростання чи зменшення їхньої кількості в обігу. Крім того, така ситуація була небезпечна для вкладників, адже якби вони одночасно звернулися до банку за своїми коштами, той би не зміг задовольнити їхні вимоги, адже достатньої готівки у його сховищах не було.

Для розв'язання цієї проблеми учений запропонував спеціально створеній урядом Грошовій комісії випустити нові грошові знаки і викупити за них таку суму належних кожному банку активів, наприклад, державних чи корпоративних облігацій, щоб збільшити його готівковий резерв до 100 % вкладів на вимогу. Іншим способом було дати ці кошти банку в кредит під забезпечення відповідних активів. Такі нові гроші ніяк не мали вплинути на кількість грошей в обігу, бо вони лише ставали забезпеченням депозитів на вимогу. У подальшому банки повинні були дотримуватися встановлених стовідсоткових вимог до касових резервів, що мало перетворити депозити до запитання на справжні гроші, ідентичні готівковим. На думку І. Фішера, це мало значно спростити не тільки грошову, а й банківську систему, адже депозити до запитання мали використовуватися лише для розрахунків і не приносили їхнім власникам процентів. А от за рахунок строкових депозитів, як і за рахунок власного капіталу, банк міг видавати кредити і виплачувати в результаті процент своїм вкладникам. Найбільшу перевагу нової системи вчений вбачав у позбавленні банкірів їхньої здатності створювати та знищувати віртуальні гроші, викликаючи цим неконтрольовану інфляцію чи дефляцію. Крім того, завдяки цьому плану відбувалася націоналізація грошей, але не банківництва. У разі потреби, зважаючи на необхідність підтримки стабільності долара, Грошова комісія мала право збільшувати кількість грошей в обігу, купуючи в банків облігації або зменшувати, продаючи їх [3].

Значну увагу проблемам функціонування грошових систем приділили представники неоавстрійської школи економічного неолібералізму. Людвіг фон Мізес (1881—1973) присвятив цьому питанню, зокрема, працю «Теорія грошей і фідучіарних засобів обігу» (1912, 1924, 1934, 1952). У ній австрійський учений розкритикував фідучіарні засоби обігу, оскільки саме вони були взяті на озброєння державами, які з метою збільшення своїх доходів проводили інфляціоністську грошову політику.

Загалом, Л. фон Мізес вважав, що оскільки держава не може забезпечити стабільність грошової одиниці, єдиним виходом із ситуації є організація грошової системи, що ґрунтується на металевих грошах. Навіть ті коливання, що можуть виникнути внаслідок зміни обсягів видобутку дорогоцінних металів, будуть набагато меншими і менш шкідливими, ніж втручання у цю сферу держави. Тому вчений запропонував повернутися до золотого стандарту, який «робить процес визначення купівельної спроможності грошової одиниці незалежним від дії урядів і лінії політичних партій» [4, с. 455]. Саме це дозволить

припинити інфляцію, заставить правителів витратити лише кошти, зібрані у формі податків, а не через позики, а також забезпечить свободу центральним і приватним банкам як у випуску банкнот, так і у кредитуванні бізнесу. З планів Л. фон Мізеса випливає, що у США мав бути встановлений золотозливковий стандарт, а в інших країнах — золодоларовий.

Першим заходом грошової реформи мала стати відмова від збільшення кількості грошей, що зупинить зростання ціни золота. Будь-які обмеження на його торгівлю чи зберігання мали бути ліквідовані, як і участь держави на його ринку. Внаслідок можливого припливу золота з-за кордону буде встановлений новий курс національної валюти щодо золота, який потрібно зафіксувати як основу для конвертації паперових грошей на метал. Крім того, Л. фон Мізес запропонував створити спеціальне агентство, яке б мало займатися таким обміном і випускати повністю забезпечені золотом чи доларами США банкноти великих номіналів. У повсякденному обігу можна використовувати золоті або розмінні монети. Лише це агентство отримало б право взаємодіяти з населенням на валютному ринку і ринку золота, які повинні функціонувати без будь-якого втручання. Первинний запас золота мав бути сформований агентством за рахунок безпроцентного кредиту, отриманого від уряду чи центрального банку.

Важливе значення у своїх планах учений відводив населенню, яке повинно чуйно реагувати на будь-яке потенційне зниження купівельної спроможності національної валюти, адже «постійна пильність частини суспільства може зробити те, що були безсильними зробити (і що вони фактично ніколи й не робили) тисячі законів і десятки державних контор, у яких зайняті юрби службовців, — зберегти здорову систему грошового обігу» [4, с. 490]. Звертаючи увагу на те, що одній окремішій державі може бути не вигідно встановлювати у себе золотий стандарт, бо це може призвести до значних витрат і зниження загального рівня цін, Л. фон Мізес запропонував залучити до цього процесу багато країн, між якими має бути укладений відповідний міжнародний договір. Покарати тих, хто до нього не приєднався, можна буде через введення для них підвищених митних зборів. Загалом, він був переконаний у необхідності уніфікації грошових систем [4, с. 27].

Один із послідовників Л. фон Мізеса, американський представник австрійської школи Марей Ротбард (1926—1995), своє ставлення до основних засад функціонування грошової системи висвітлив у праці «Що уряд зробив з нашими грошми?» (1964). На його думку, оскільки гроші створює не уряд, а ринок, то саме на його принципах необхідно організувати виробництво та обіг грошей. Зокрема, карбуванням монет мають займатися приватні монетні двори за замовленими клієнтами розмірами і виглядом, а ціну на такі послуги «встановив би вільний ринок внаслідок конкуренції» [5, с. 42]. Для запобігання зловживанням держава може встановити покарання, подібне до використовуваних щодо фальшивомонетників. Що ж стосується визначення кількості необхідних для обігу грошей, то це завдання також можна покласти на ринок, який пристосується до нової ситуації, змінивши купівельну силу, тобто ціну грошової одиниці. Таким чином, щоб її збільшити, не можна збільшувати пропозицію грошей, але потрібно зменшувати товарні ціни. Загалом, учений вважав, що «ціна грошей не відрізняється від інших вільних цін на ринку» і будь-яка «штучна стабілізація суттєво деформувала б ринок і ускладнювала його функціонування» [5, с. 55].

Грошова система, пропагована М. Ротбардом, повинна функціонувати на засадах стовідсоткового резервування, що передбачає випуск банкнот і здійснення безготівкових розрахунків, наприклад, за допомогою чеків, лише на суму нагромадженого на складах, тобто в банках, золота. Тільки за існування таких правил загальна пропозиція грошей не збільшується, змінюється лише їхня форма. У цьому разі банки могли б отримувати свої доходи подібно до тих самих складів, тобто беручи з клієнтів оплату за свої послуги. До грошової системи, заснованої на частковому резервуванні, американський учений ставився негативно, бо вважав, що у ній «банк створює нові гроші з повітря» [5, с. 65]. Це, у свою чергу, спричиняє інфляцію, катастрофічним наслідком якої, як і у Л. фон Мізеса, присвячена не одна сторінка його твору. Якщо ж все-таки використовувати часткове резервування, то

лише у поєднанні з так званім «вільним банківництвом», коли будь-який банк, який володіє достатнім золотим резервом, може випускати банкноти навіть на більшу суму, але обмінювати їх на метал на першу вимогу клієнта. За таких умов грошова система була б тим кращою («твердішою»), що більше банків отримували б право на емісію банкнот і що більше людей користувалися в повсякденному житті золотом для розрахунків, бо емітенти мали б «утримувати більший резерв золота і... обмежувати свою кредитну експансію» [5, с. 67].

Крім приватизації грошової системи, М. Ротбард пропонував ліквідацію центрального банку, створення якого назвав одним з етапів (поряд з отриманням монополії на карбування монет, визначенням законного платіжного засобу тощо), протягом яких уряд захоплював владу над грошовою системою. Цей інститут, на думку вченого, утримуючи лише частковий резерв золота для своїх зобов'язань, значно збільшує інфляційний потенціал держави.

Пропозиція Фрідріха Августа фон Гаєка (1899—1992), сформульована ним на початку праці «Роздержавлення грошей» (перше видання — 1976), передбачала укладення між країнами Спільного ринку, нейтральними європейськими державами з можливим залученням Північної Америки договору, за яким вони зобов'язувалися «не перешкоджати вільному обігу на своїх територіях валют країн-учасниць (включаючи золоті монети) і не обмежувати іншим способом свободи діяльності будь-якої банківської установи, законно заснованої на території будь-якої з цих країн» [6]. Основною метою його плану було таким чином завадити урядам проводити інфляційні та девальваційні заходи зі своїми валютами, бо вони б були в такому разі витіснені іншими валютами. Це дозволило вченому зробити припущення про можливість відміни державної монополії на випуск грошей «і, відповідно, дозвіл приватним підприємствам постачати публіку альтернативними засобами обігу» [6].

Описана Ф. фон Гаєком схема емісії приватних грошей передбачала їхній готівковий чи безготівковий випуск із власним найменуванням будь-якою банківською установою, яка мала б брати на себе зобов'язання їхнього обміну на провідні світові валюти за наперед установленим мінімальним курсом. Ще одним способом забезпечення мав би стати фіксований набір товарів, який би можна було купити за визначену одиницю нової валюти. В обіг приватні гроші мали б потрапляти через надання їхнім емітентом короткострокових кредитів своїм клієнтам або внаслідок купівлі в самому банку-емітенті чи на біржі переважно за інші валюти і цінні папери. Що ж стосується національних валют, то вони або цілковито знеціняться та будуть витіснені з обігу, або ж уряди повинні будуть дотримуватися тих самих принципів, що й інші емітенти. З огляду на те, що такий вид діяльності буде досить прибутковим для банків-емітентів, то австрійський учений переконував, що «у такій ситуації просте прагнення до вигоди зможе дати грошам краще забезпечення, ніж будь-яке забезпечення, що будь-коли давалося урядами» [6].

Для підтримання стабільності своєї грошової одиниці емітент мав би постійно реагувати на збільшення чи зменшення попиту на неї, регулюючи її кількість в обігу. При цьому, на думку Ф. фон Гаєка, він повинен дотримуватися такого принципу: «ніколи не збільшувати її обсягу більше тієї суми, яку готова утримувати публіка, щоб не збільшувати видатки, здійснювані у цій валюті, і, відповідно, не підштовхувати вгору виражені в ній ціни товарів» [6]. Та й зменшувати її кількість також не можна понад міру, бо населення буде скорочувати свої видатки, що призведе до зниження цін. Отже, для того, щоб досягти стабільності своєї валюти, емітент повинен забезпечити її пропозиції достатню еластичність.

До технічних заходів, які мали б супроводжувати появу в обігу альтернативних валют, Ф. фон Гаєк відніс необхідність появи «електронних касових апаратів, які б не тільки миттєво показували еквівалент будь-якої ціни в будь-якій бажаній валюті, але також були пов'язані через комп'ютер з банками, так що фірми зможуть відразу отримувати кредит, еквівалентний сумі виручки, у тій валюті, в якій вони ведуть рахунки» [6] (бо готівкова виручка буде здана в банк лише після закінчення робочого дня).

Крім того, австрійський ліберал був переконаний у необхідності зняття будь-яких валютних обмежень, невтручання держави у функціонування валютного ринку, ліквідації центральних банків та відмові від грошової політики. За умови існування вільної конкуренції

між емітентами грошей неможливе ні загальне зростання, ні загальне падіння цін, оскільки завжди принаймні один з них захоче підтримувати стабільність своєї валюти. Більше того, «гроші — це єдина річ, яку конкуренція не здешевить, бо їхня привабливість визначається «їхньою дороговизною» [6]. З часом, прогнозував Ф. фон Гаек, у світі залишаться кілька дуже подібних за своїми якостями валют, а в окремих регіонах будуть домінувати одна-дві валюти, що перетинатимуться та змінюватимуть межі цих регіонів.

Коли 1983 року Ф. фон Гаек давав інтерв'ю, він визнав, що його теорія про приватні валюти є дещо утопічною, бо держави ніколи не підуть на таку лібералізацію грошової сфери і завжди будуть зловживати своєю емісійною монополією. Але натомість він запропонував відкривати кредитні рахунки у розрахунковій одиниці, названій, наприклад, «стабілем», та переказувати на них кошти в будь-якій валюті для закупівлі певних видів сировини. Це дозволить «держателю рахунку підтримувати стабільність розрахункової одиниці у формі кредиту», а наступний випуск на основі цих рахунків кредитних карток, на думку вченого, дозволить «обійти будь-яку державну монополію» [7].

Варто зауважити, що розглядаючи різні погляди, в тому числі і Ф. фон Гаєка, на «роздержавлення» грошей, найвідоміший представник чиказької школи неолібералізму Мілтон Фрідман (1912—2006) також не заперечував проти можливості делегування ринку повноважень щодо вибору оптимального засобу обміну для розрахунків [8]. Такий висновок було зроблено на основі спостереження, що первинними були саме приватні гроші і держава лише згодом втрутилася у грошове господарство. Учений був переконаний, що такі недержавні грошові знаки, якщо вони будуть коли-небудь введені, матимуть все-таки товарне забезпечення, оскільки інших прецедентів історія грошового обігу не знає. Проте, на думку М. Фрідмана, повернення до приватних емісій можливе лише в тому разі, якщо з державними грошовими системами станеться який-небудь катаклізм, що призведе до гіперінфляції у світовому масштабі. В іншому разі уряди не сприятимуть введенню приватних грошей, тому вони не скоро зможуть витіснити усталені грошові порядки.

Як бачимо, прогнози М. Фрідмана справдилися не повною мірою, адже минуло лише трохи більше ніж 20 років і були випущені криптовалюти, найвідомішою з яких є біткоїн. І якщо незадоволення з цього приводу з боку урядових інституцій учений передбачив цілком правильно, то в іншому дещо помилився. По-перше, головною причиною емісії криптовалют є не катастрофа державних грошових систем, а бажання уникнути посередництва у розрахунках. По-друге, нові приватні гроші не мають не тільки товарного, але й будь-якого іншого забезпечення, а розміри їхньої емісії обмежені вбудованим у програмне забезпечення алгоритмом.

Грошову систему, засновану на банківській справі з частковим резервуванням, критикує ще один представник неоавстрійської школи іспанський учений Хесус Уерта де Сото (нар. 1956) у праці «Гроші, банківський кредит та економічні цикли» (перше видання — 1998). Перш за все, на його думку, з юридичного погляду використання банками для надання кредитів коштів, розміщених на вкладах на вимогу, уможливило подвійний доступ до цих грошей, що логічно неможливо. А з економічного — така система спричиняє кредитну експансію, що, у свою чергу, неминуче призводить до періодичних економічних криз. Учений упевнений, що саме система часткового резервування стала причиною утворення центральних банків. При цьому вони виникли не у результаті еволюційного процесу, а внаслідок втручання держави, яка таким чином створила «кредитора останньої інстанції» для приватних банків, що зловживали надмірним кредитуванням за рахунок коштів, отриманих до запитання.

Вірний послідовник Ф. Гаєка вважає, що основою стабільної фінансової та грошової системи XXI століття повинні стати вільний вибір валюти і свобода ведення банківського бізнесу, відмова від центральних банків і введення стовідсоткового резервування для вкладів на вимогу, тобто неможливість їхнього використання для надання кредитів. У таких умовах банки зможуть кредитувати за рахунок коштів, залучених на строкові вклади. Це, на думку Х. Уерти де Сото, дозволить раціонально використовувати кошти та розумніше їх інвестувати у

дійсно потрібні для економіки проекти. Послідовно розглядаючи свої пропозиції, він наголошує на необхідності приватизувати гроші та відмовитись від поняття законного платіжного засобу. Учений переконує, що еволюція грошей привела до затвердження в їхній ролі золота, і тому «з моменту переходу ринок повинен отримати можливість розвиватися вільно, в результаті чого або підтвердиться статус золота як загально визнаної форми грошей, або у ході стихійного та поступового процесу виникне новий грошовий стандарт» [9, с. 563].

До основних переваг нової грошової системи віднесено, зокрема, унеможливлення банківських та економічних криз, утвердження приватної власності, ліквідацію фінансових спекуляцій і навіть припинення війн. Крім того, відмова від часткового резервування сприятиме розширенню демократії, бо не дозволить державі здійснювати приховане фінансування своїх видатків за рахунок кредитної експансії. Економічне зростання буде забезпечене за рахунок природного збільшення видобутого золота (1—3 % на рік), що, відповідно, збільшуватиме кількість грошей в обігу. Як наслідок, зростання продуктивності спричинить «поступове та постійне зниження цін на споживчі товари та послуги», яке, у свою чергу, відповідає стійкому економічному зростанню та «гарантує вигідність такого зростання для всіх громадян, оскільки забезпечено постійне збільшення купівельної спроможності належних їм грошових одиниць» [9, с. 572].

На відміну від неокласиків, кейнсіанці не були прихильниками золотого стандарту. Сам Джон Мейнард Кейнс (1883—1946) абсолютно не був переконаний, що стабільність грошової одиниці можна досягнути за допомогою золотого стандарту, навіть попри досить позитивний досвід XIX століття, коли кількість золота в обігу і резервах емісійних банків автоматично врівноважувалася потребами обігу. У «Трактаті про грошову реформу» (1923) він зазначив, що у майбутньому визначальну роль відіграватимуть не природні чи економічні, а політичні чинники і «реальна вартість золота залежатиме від політики трьох-чотирьох найбільш потужних центральних банків, безвідносно до того, чи діятимуть вони незалежно один від одного, чи за взаємною згодою» [10, с. 56].

Після Другої світової війни послідовник Дж. М. Кейнса — Рой Форбс Гаррод (1900—1978) для унеможливлення інфляції та забезпечення високого рівня зайнятості запропонував замінити золотий стандарт на товарний. У своєму плані, викладеному 1946 року в газеті «Таймс», англійський учений запропонував створити Резервний товарний фонд, який би включав різноманітні товари зі всіх галузей промисловості та регіонів країни. Крім того, законодавчо необхідно було встановити «формальне право розміну фунта стерлінгів на стандартний набір товарів, який охоплює всі товари, взяті у певній кількості» [11, с. 188], та порядок зміни вартості цього набору. Резервний фонд мав би викуповувати товари за встановленими цінами в необмежених кількостях, що дало б роботу англійському населенню в часи економічного спаду. Співпраця фонду з Банком Англії мала б полягати у тому, що «закуповування товарів тягло за собою одночасне розширення кредитів центрального банку, а продаж — стискування їх (подібно до того, як це має місце з золотим резервом)» [11, с. 189]. А от міністерство фінансів, зокрема, мало реагувати на збільшення чи зменшення обсягів Резервного фонду зміною податкових ставок, які б збільшували чи зменшували купівельну силу в населення, та перекривати можливий бюджетний дефіцит за допомогою випуску безпроцентних облігацій. Інфляція за такого забезпечення грошової одиниці, на думку Р. Гаррода, неможлива, бо «якщо виникне яка-небудь тенденція до підвищення загального рівня цін, почнеться відплив товарів з Резервного фонду і негайно міністр фінансів повинен припинити витрачання коштів, не покрите бюджетними надходженнями» [11, с. 190]. Учений був переконаний, що така грошова система може бути розповсюджена на інші країни, не суперечить Бреттон-Вудській угоді, а для золота надалі залишав сферу міжнародних розрахунків.

Відповідаючи у творі «До теорії економічної динаміки» (1948) на критику, що з'явилася після публікації плану, Р. Гаррод запропонував гарантувати валюту не самими товарами, а спеціальними ощадними сертифікатами, що розмінні «на гроші з надбавкою (чи знижкою), поставленими у залежність від індексу цін» [11, с. 171]. Таким чином, населення

отримує можливість тримати свої заощадження або в грошах, що залишаються законним платіжним засобом, або в цих ощадних сертифікатах, які мають товарну гарантію та підлягають обміну на гроші, і, навпаки, у будь-який момент.

Не можемо залишити поза увагою теорію вільних грошей, запропоновану Сильвіо Гезелем (1862—1930) у книзі «Природній економічний порядок» (1916). Автор уподібнював гроші до інших товарів, які поступово псуються, тобто втрачають свою вартість. Тому кожна особа, до якої потрапляють такі гроші, має прагнути їх позбутися: якнайшвидше купити потрібні товари чи послуги або надати кому-небудь в кредит (причому на вигідних для позичальника умовах). Таким чином «гроші перетворюються у постійне та незамовкаюче джерело живильної «води» для ринку» [12]. На думку С. Гезеля, держава як емітент, в особі Національного офісу, повинна слідкувати, щоб на ринку завжди було достатньо грошей, і сміливо втручатися, якщо ця достатність порушена. Це означає, що основною ціллю держави має бути стабільність цін, адже в разі їхнього зростання вона мала вилучати зайву кількість грошей з обігу, а в разі падіння — поповнювати його. Варто зауважити, що у ХХІ столітті ідеї С. Гезеля продовжують жити, адже з використанням демереджу функціонують локальні валюти, зокрема, фунти в англійському Страуді та кімгавери — у німецькому Пріні.

Сучасна прихильниця С. Гезеля, Маргріт Кеннеді (1939—2013), у праці «Гроші без процентів та інфляції. Як створити засіб обміну, який служить кожному» (1993) називає чинні державні грошові системи беззаконними, оскільки стягнення процентів призводить до концентрації багатства у руках невеликої групи людей, а інфляція є ще однією формою оподаткування населення. Саме нейтральні, як їх називає автор, гроші, перш за все, здатні зменшити ціни, бо зникне потреба закладати в них сплату процентів за отримані для виробництва товарів і послуг кредити. Крім того, появиться можливість спрямовувати більші вкладення у соціальні та екологічні проекти, які в іншому випадку не викликають уваги серед інвесторів, бо не здатні швидко чи коли-небудь окупитися. Що ж стосується визначення необхідної кількості грошей, то, на думку М. Кеннеді, в обігу має бути та сума, яка покриє всі комерційні угоди, адже їхнє нагромадження як непотрібне, так і невиконане [13].

Не залишились осторонь проблем реформування грошової системи і українські вчені, які свої оригінальні ідеї здебільшого могли пропонувати лише перебуваючи на еміграції. Зокрема, Михайло Тимофіїв опублікував у Відні 1922 року свій проект майбутнього облаштування вітчизняної грошової системи. Оскільки Україна не має золота, номінальна валюта дискредитована більшовицькою владою, а прийняття гарантій іноземних держав не раціональне як з економічних, так і з політичних причин, учений пропагував випуск в якості грошових знаків сертифікатів, забезпечених зерном. Випуском таких сертифікатів могли б займатися спеціально створені хліборобські банки, які б це зерно зберігали. Капітал такого банку становитимуть не гроші, а пшениця, жито, овес та ячмінь. При цьому обсяг емісії одного банку мав обмежуватися 90 % його статутного капіталу та 95 % суми депозитів, внесених у зерні. Сертифікати мали бути різних номіналів, містити дані про посадових осіб банку та інформацію про можливість клірингу.

Створені в окремих населених пунктах хліборобські банки могли об'єднатися на чолі з Всеукраїнською радою союзних хліборобських банків. Цей орган мав, зокрема, встановлювати правила емісії, забезпечувати банки бланками сертифікатів, проводити кліринг між своїми учасниками, а також проводити інтервенції на ринках зерна з метою підтримки валютного курсу сертифікатів. Розуміючи, що він може коливатися залежно від отриманого врожаю, М. Тимофіїв усе ж був переконаний, що його цілковите падіння є неможливим, адже людям завжди треба їсти, а виставити на ринок стільки хліба, щоб його перестали купувати, важче, ніж надрукувати гори паперових грошових знаків [14, с. 54]. Загалом, запропоновані сертифікати мали б стати тимчасовою валютою, добровільною для приймання для розрахунків чи сплати податків. Після досягнення економічного зростання державна грошова система України має бути побудована на номіналістичних засадах, оскільки в такому разі через адекватне збільшення кількості грошей вона може спричинити здешевлення кредиту.

Висновки. Дослідження теоретичних розробок, присвячених проблемам функціонування грошових систем, засвідчує, що вчені-економісти не полишають спроб знайти оптимальний спосіб емісії грошей, який би забезпечив їхню стабільність і зробив неможливим для держави використання грошової системи для інфляційного фінансування свого бюджетного дефіциту. З огляду на те, що золотий стандарт, який упродовж ХІХ століття міцно укріпився на теренах Старого і Нового світу, завдяки фіксованим валютним курсам та помірним коливанням вартості золота сприяв розвитку світової економіки, повернення до золотого забезпечення грошової одиниці у ХХ столітті було в науковому середовищі найчастіше згадуваним способом перебудови грошової системи. Проте в сучасних економічних умовах такий розвиток подій є неможливим, адже призвів би перш за все до надмірного укрупнення грошової одиниці.

Іншим радикальним способом переформатування сучасних грошових систем є популярні серед учених приватні грошові емісії. Але масове поширення криптовалют, як найбільш інноваційного виду приватних грошей, також викликає сумніви, адже стрімкі коливання їхньої вартості унеможливають виконання ними головних функцій грошей.

Тому ХХІ століття повинно стати періодом, коли багатий історичний досвід і новітні технології допоможуть ученим сформулювати оптимальні підвалини побудови грошової системи.

Література

1. Polanyi K. Great Transformation / K. Polanyi. — Boston, MA, 2001. — 317 p.
2. Fisher I. Purchasing Power of Money / I. Fisher. — New York, 1920. — 515 p.
3. Fisher I. 100 % money [Electronic resource] / I. Fisher ; Mises Institute. — 2019. — Available at : <http://mises.org/library/100-money>.
4. Мизес Л., фон. Теория денег и кредита / Л. фон Мизес ; пер. с англ. и нем. под ред. Г. Сапова. — Челябинск : Социум, 2012. — 808 с.
5. Rothbard M. N. Złoto, banki, ludzie — krótka historia pieniądza / M. N. Rothbard ; tłum. W. Falkowski. — Warszawa : Fijor Publishing, 2003. — 178 s.
6. Хайек Ф. Частные деньги [Электронный ресурс] / Ф. Хайек. — 1996. — Режим доступа : http://royallib.ru/book/hayek_fridrih/chastnie_dengi.html.
7. Interview with F. A. Hayek [Electronic resource] // Policy Report. — 1983. — February. — Available at : <https://www.cato.org/policy-report/february-1982/interview-fa-hayek>.
8. Friedman M. Has Government Any Role in Money? [Electronic resource] / M. Friedman, A. J. Schwartz. — 1987. — Available at : <http://www.nber.org/chapters/c7507>.
9. Уэрта де Сото Х. Деньги, банковский кредит и экономические циклы / Х. Уэрта де Сото ; пер. с англ. под ред. А. В. Куряева. — Челябинск : Социум, 2008. — 663 с.
10. Реферат-дайджест творів Дж. М. Кейнса «Трактат про грошову реформу», «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей» / референт-укладач В. М. Фещенко. — Київ : АУБ, 1999. — 189 с.
11. Классики кейнсианства : [в 2-х т.] / Р. Харрод. К теории экономической динамики. Э. Хансен. Экономические циклы и национальный доход / под ред. А. Г. Худокормова. — Москва : Экономика, 1997. — Т. 1. — 416 с.
12. Гезель С. Естественный экономический порядок [Электронный ресурс] / С. Гезель. — Режим доступа : http://royallib.com/book/gezel_silvio/estestvenniy_ekonomicheskii_poryadok.html.
13. Kennedy M. Interest and Inflation Free Money [Electronic resource] / M. Kennedy. — 1995. — Available at : <http://userpage.fu-berlin.de/~roehrigw/kennedy/english/Interest-and-inflation-free-money.pdf>.
14. Тимофіїв М. Хліборобський Банк. Думки про організацію платничої системи і мобільного хліборобського кредиту на Україні. Відбитка з II і III книжки «Хліборобської України» / М. Тимофіїв. — Відень : Видання Українського Союзу Хліборобів Державників, 1922. — 124 с.

Стаття рекомендована до друку 24.02.2020

© Скоморович І. Г., Лобозинська С. М., Владичин У. В.

References

1. Polanyi, K. (2001). Great Transformation. Boston, MA.
2. Fisher, I. (1920). Purchasing Power of Money. New York: The Macmillan Company.
3. Fisher, I. (1936). 100% money. Mises Institute. Retrieved from <http://mises.org/library/100-money>.
4. Mizes, L. von. (2012). *Teoriya deneg i kredita [The Theory of Money and Credit]*. (G. Sapov, Trans). Chelyabinsk: Sotsium [in Russian].
5. Rothbard, M. N. (2003). *Złoto, banki, ludzie — krótka historia pieniądza [Gold, Banks, People — Short History of Money]*. (W. Falkowski, Trans). Warsaw: Fijor Publishing [in Polish].
6. Hayek, F. (1976). *Chastnyie dengi [Denationalisation of Money]*. Retrieved from http://royallib.ru/book/hayek_fridrih/chastnie_dengi.html [in Russian].
7. Interview with F. A. Hayek. (1983). *Policy Report*. Retrieved from <https://www.cato.org/policy-report/february-1982/interview-fa-hayek>.
8. Friedman, M., & Schwartz, A. J. (1987). Has Government Any Role in Money? Retrieved from <http://www.nber.org/chapters/c7507>.

9. Huerta de Soto, H. (2008). *Dengi, bankovskiy kredit i ekonomicheskie tsiklyi* [Money, Bank Credit, and Economic Cycles]. (A. V. Kuryaeva, Trans). Chelyabinsk: Sotsium [in Russian].
10. Referat-daidzhest tvoriv Dzh. M. Keinsa «Traktat pro hroshovu reformu», «Zahalna teoriia zainiatosti, protsenta ta hroshei» [Abstract digest of works of J. M. Keynes «A Tract on Monetary Reform», «The General Theory of Employment, Interest and Money»]. (1999). (V. M. Feshchenko, Ref). Kyiv: AUB [in Ukrainian].
11. Hudokormov, A. G. (Ed.). (1997). *Klassiki keynsianstva* [Keynesian Classics]. R. Harrod. K teorii ekonomicheskoy dinamiki [To the theory of economic dynamics]. E. Hansen. Ekonomicheskie tsiklyi i natsionalnyiy dohod [Business cycles and national income.]. Moscow: Ekonomika [in Russian].
12. Gesell, S. (1916). *Estestvenniy ekonomicheskiy poryadok* [The Natural Economic Order]. Retrieved from http://royallib.com/book/gezel_silvio/estestvenniy_ekonomicheskiy_poryadok.html [in Russian].
13. Kennedy, M. (1995). *Interest and Inflation Free Money*. Retrieved from <http://userpage.fu-berlin.de/~roehrigw/kennedy/english/Interest-and-inflation-free-money.pdf> [in English].
14. Tymofiiiv, M. (1922). *Khliborobskiy Bank. Dumky pro orhanizatsiiu platychoi systemy i mobilnoho khliborobskoho kredytu na Ukraini* [The Grain-Growing bank. Ideas on the organization of a paid system and mobile agriculturalist credit in Ukraine]. Viden: Vydannia Ukrainskoho Soiuzu Khliborobiv Derzhavnykiv [in Ukrainian].
The article is recommended for printing 24.02.2020 © Skomorovych I. H., Lobozyńska S. M., Vladychyn U. V.